

Jerzy Snopek

Wokół zagadek politycznych z czasów Sejmu Czteroletniego : próba zestawienia incipitów i nie publikowane dotąd teksty

Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce
literatury polskiej 70/2, 205-254

1979

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

II. M A T E R I A Ł Y I N O T A T K I

Pamiętnik Literacki LXX, 1979, z. 2
PL ISSN 0031-0514

WOKÓŁ ZAGADEK POLITYCZNYCH Z CZASÓW SEJMU CZTEROLETNIEGO *

PRÓBA ZESTAWIENIA INCIPITÓW I NIE PUBLIKOWANE DOTĄD TEKSTY

Opracował
JERZY SNOPEK

Pośród krzewiących się bujnie w dobie Sejmu Czteroletniego różnorodnych form poezji politycznej poczesne miejsce zajmują zagadki. Jak się wydaje, nie były one ówczesnie drukowane. Hipoteza o ich opublikowaniu, którą przed 20 laty postawił Emil Kipa¹, nie została potwierdzona do dnia dzisiejszego i prawdopodobnie pozostanie już na zawsze domysłem nie opartym na żadnych konkretnych przesłankach. Przeciwno tej hipotezie przemawiają natomiast proste i zasadnicze fakty. Do czasów obecnych nie dochował się z tamtej epoki żaden drukowany zbiór zagadek sejmowych, nie znajdujemy też informacji o druku tych zagadek ani w pamiętnikach, ani w korespondencji, ani w żadnych innych dokumentach z epoki Oświecenia. Na ślad takiego wydania nie natrafiliśmy też w całym ogromnym spadku po XIX wieku. Z tych powodów przyjmujemy, że prawdopodobieństwo publikacji zagadek sejmowych w XVIII wieku jest znikome.

Spełniały one jednak swoją rolę, rozpowszechniane w licznych odpisach, niekiedy bardzo starannych i systematycznych. Przekazywane były zapewne również z ust do ust. Być może na tej drodze rodziły się często różne warianty zagadek (np. w przypadku częściowego zapomnienia zasłyszanej wersji). Nikt nie próbował dociekać autorstwa poszczególnych tekstów. Przyjęło się, że są one tworem „zbiorowego autora”, swoistym „*vox populi*”.

Treść wielu zagadek wskazuje, że ich autor (autorzy) musiał być kimś dobrze obznajomionym ze szczegółami, nawet marginalnymi, toczących się obrad sejmowych, musiał też wiedzieć o różnych kompromitujących czy ośmieszających cechach, postępkach, słabostkach bohaterów tych wierszy.

Wprawdzie na ogół wszystkie te sprawy stanowiły zapewne publiczną tajemnicę, jednak wielu autorów czy inspiratorów zagadek znaleźlibyśmy chyba w gronie owych, przoszonych czasem „na ustęp” arbitrów. Będziemy najbliżsi prawdy, jeśli stwierdzimy, że „autorami” poszczególnych zagadek są sami ich bohaterowie. To

* Autor pragnie podziękować doc. dr hab. Teresie Kostkiewiczowej i doc. dr. hab. Zbigniewowi Golińskiemu za życzliwe rady i wskazówki, których udzielali w czasie pracy nad tymi materiałami.

¹ E. Kipa, *Na marginesie literatury Sejmu Wielkiego*. „Pamiętnik Literacki” 1957, z. 1, s. 149.

oni, radzący nad żywotnymi, bliskimi narodowi sprawami, mający podejmować w jego imieniu decyzje, tworzyli tę gorączkową, pełną oczekiwań i nadziei atmosferę wśród obywateli baczących pilnie na każdy ich krok.

Mnożące się zagadki piętnowały każdą opieszałość, każde przekupstwo, szkodliwą głupotę i jawną zdradę interesów narodu. Bo też w ogromnej większości są te zagadki bliższe przygany i karykatury niż apologii i w przeważającej mierze zwracają się przeciw rzeczywistym szkodnikom i bezmyślnym warchołom. Wspomniane cechy zagadek, takie jak zbiorowy autor, rozpowszechnianie się w przekazach rękopiśmiennych i ustnych, ścisłe powiązanie z konkretnymi wydarzeniami aktualnego życia społecznego, wskazują na pokrewieństwo z twórcami folkloru środowiskowego. Nie jest to, ma się rozumieć, folklor chłopski, ale szlachecki, czy raczej szlachecko-mieszczański.

Sama forma zagadki wywodzi się z twórczości folklorystycznej, z regionów literatury nieoficjalnej i dobrze odpowiada przewrotnej, krotocwilnej mądrości ludowej. Takie ucieszne zagadki spotyka się u nas w w. XVI, w *Rozmowach, które miał król Salomon z Marchołtem grubym a sprośnym*, w połowie zaś tegoż wieku wyszedł cały zbiór „gadek”, który nie dochował się do naszych czasów i mamy o nim wyobrażenie jedynie z późniejszych relacji i wypisów. Były to zagadki krótsze i dłuższe, prozą i wierszem, jednakże mimo pewnej zasadniczej wspólnoty między nimi a zagadkami politycznymi Sejmu Czteroletniego istnieją tu wyraźne różnice. Wynikają one z odmiennego charakteru przedmiotu jednych i drugich zagadek. W dawniejszych ludowych zagadkach jest nim pewien typ zjawisk czy rzeczy np. w tej o czterech braciach, którzy się wiecznie gonią i nigdy się nie mogą dogonić (a są to koła wozu).

W interesujących nas zagadkach politycznych przedmiotem opisu jest konkretny, określony z imienia i nazwiska oraz z urzędu człowiek (albo grupa ludzi). Zagadka stanowi tu swego rodzaju portret, jest to oczywiście odbicie w krzywym zwierciadle, pewne cechy są wyolbrzymione, inne pomniejszone lub niewidoczne. Z tego względu o wiele bliższa okazuje się owym zagadkom np. znana fraszka Kochanowskiego *Na matematyka*:

Ziemię pomierzył i głębokie morze,
Wie, jako wstają i zachodzą zorze;
Wiatrom rozumie, praktykuje komu,
A sam nie widzi, że ma kurwę w domu.

— a w czasach stanisławowskich głośne *Portrety pięciu Elżbiet* Węgierskiego.

Nie wydaje się słuszne utożsamianie zagadek sejmowych z epigramatami. Wszystkie zagadki sejmowe przypominają epigramaty, ale najczęściej tylko rozmiarami. Krótkość nie świadczy bynajmniej o zwięzłości. Od epigramatu wymaga się, by oparty był na jakimś zaskakującym, dowcipnym i trafiającym w sedno pomysłem, by otwierał możliwość uogólnienia. Pointa, którą „epigramat stoi” czyni zeń formę zwartą i zamkniętą. Cechą zaś każdej zagadki politycznej są szczegółowość i jednostkowość, powiązane z formą otwartą. Podczas gdy epigramat prowadzi do filozoficznego uogólnienia, zagadka prowadzi do rozwiązania, do owej (w naszym przypadku) konkretnej osoby, której peryfrastyczny opis przedstawia. I jeśli owo uogólnienie jest w epigramacie skondensowane, to rozwiązanie zagadki stanowi element wobec niej zewnętrzny. Wydaje się, że są to wystarczające powody, aby zachować ostrożność przy utożsamianiu epigramatu i zagadki. Na jakiej podstawie można za epigramat uznać np. taką zagadkę:

Dobry obywatel, ziemianin,
Na poselstwie podolanin;
Więcej myśli, mało mówi,
Przychylny jest jednemu domowi.

Bardziej uzasadnione wydaje się wykazywanie podobieństwa zagadek sejmowych (nie wszystkich) do fraszek, gdyż akcentuje się tu przede wszystkim wspólny obu gatunkom charakter satyryczno-komiczny. Juliusz Nowak-Dłużewski uznał zresztą zagadkę Sejmu Czteroletniego za oświeceniową kontynuację fraszki renesansowej².

Nowak-Dłużewski jest właśnie tym badaczem, który wspomniane zagadki jako pierwszy wywiódł w większej liczbie z mroków rękopiśmiennych i uczynił przedmiotem ogólniejszego zainteresowania. W swojej przedwojennej pracy *Satyra polityczna Sejmu Czteroletniego* (1933) opublikował 160 zagadek, a w r. 1950 dorzucił do nich 81 dalszych³. Kilka lat potem, wspomniany już historyk Emil Kipa natknął się na duży, ponad 200 pozycji liczący zbiór zagadek w Tekach Skimborowicza⁴. Nowak-Dłużewski odniósł się do tego odkrycia z niejaką rezerwą, nie bardzo wierząc, by liczba opublikowanych przez niego 241 zagadek mogła być w znaczniejszy sposób powiększona⁵. O tym, że się pomylił, można się przekonać konfrontując zawartość zbioru z Tek Skimborowicza z tekstami opublikowanymi. W Tekach znajdziemy pewną liczbę zagadek nowych, co zauważyła i niedawno odnotowała na łamach „Pamiętnika Literackiego” Alina Siomkajłówna⁶. Wśród wielu przekazów zawierających ciągle te same, znane zagadki sejmowe znajduje się rękopis Biblioteki Jagiellońskiej (sygn. 6755 II), w którym jest zbiór zagadek równie wielki, co w Tekach Skimborowicza, a zagadek dotąd nie opublikowanych jest tu nawet więcej. Takie zagadki napotkaliśmy także w wielu innych odpisach. Dotychczasowe wydania zagadek sejmowych to przedruki ze zbioru tych, które opublikował Nowak-Dłużewski, niekiedy trafi się pośród nich jakaś nowa wersja znanej zagadki⁷. Nie mamy dotychczas ich możliwie pełnej publikacji, choć prace nad tym niełatwym zadaniem trwają już dość długo⁸.

Wszyscy są zgodni co do tego, że wydanie już nie tylko zagadek, ale całej ówczesnej poezji politycznej w jednym, w miarę kompletnym zbiorze jest bardzo potrzebne, mimo niewielkiej często jej wartości artystycznej. Decyduje však ważkość tych utworów dla poznania i pełniejszego odtworzenia dramatycznego momentu w naszym życiu narodowym i społecznym. Możemy się jedynie podpisać pod takim postulatem, zgadzając się z Romanem Kaletą, że „Udział anonimowej poezji politycznej w walce o reformę państwa, a następnie w obronie Rzeczypospolitej jest ogromny i — jeśli idzie o jej wpływ na społeczeństwo — wcale nie drugoplanowy w porównaniu z publicystyką prozaiczną. Wyważenie właściwych proporcji oraz określenie zasług stanie się możliwe dopiero po wydobyciu z archiwów wierszy

² J. Nowak-Dłużewski, *Uwagi w sprawie artykułu Emila Kipy „Na marginesie literatury Sejmu Wielkiego”*. Jw., 1958, z. 3, s. 347—348.

³ J. Nowak-Dłużewski, *Poezja Sejmu Czteroletniego. Nowe pozycje literackie*, Jw., XLI, 1950, z. 3/4.

⁴ Kipa, *op. cit.*

⁵ Nowak-Dłużewski, *Uwagi w sprawie artykułu Emila Kipy „Na marginesie literatury Sejmu Wielkiego”*, s. 347.

⁶ A. Siomkajłówna, *Sztuka portretu w epigramacie Oświecenia*. „Pamiętnik Literacki” 1977, z. 2, s. 61, przypis.

⁷ J. Łojek (*Zagadki sejmowe z roku 1790*. „Kultura” 1966, nr 17) i W. Wiewiórowa (w: *Postępowa poezja polska schyłku Rzeczypospolitej szlacheckiej 1788—1794. Wybór*. Wrocław 1956) podają wariant zagadki, której bohaterem jest hetman wielki koronny Branicki; wariant ten różni się jednym, ale dość istotnym słowem. U Nowaka-Dłużewskiego pierwsze dwa wersy brzmią: „Mina z polska kozacka, / Krew go splamiła lacka”. W wersji publikowanej przez Łojka i Wiewiórową (za Bukarem): „Mina z polska kozacka, / Krew go splamiła bracka”.

⁸ Nad całościową edycją zagadek Sejmu Czteroletniego pracuje E. Rabowicz.

dotychczas zapomnianych i po zespoleniu ich w jeden blok z utworami przedtem ujawnionymi i figurującymi w stanie badań"⁹.

Nazwiska osób uczestniczących w pracach Sejmu Czteroletniego zaczerpnięto z *Volumina legum* (t. 9. Kraków 1889, s. 47—51), nazwiska kobiet zaś podano według źródła zagadek.

Pod każdym nazwiskiem znajduje się incipit zagadki (lub kilku zagadek) odnoszącej się do danej osoby oraz wykaz zbiorów rękopiśmiennych (oznaczonych tu skrótami¹⁰ i uszeregowanych według ich reprezentatywności w odniesieniu do opracowywanej problematyki) zawierających daną zagadkę. Gdy tekst jednej zagadki dotyczy kilku osób, incipit, opatrzone objaśnieniem, podaje się po nazwisku ostatniej z nich bądź odsyła się do odpowiednich pozycji. Nazwiska tych senatorów i posłów, do których nie odnosi się żadna zagadka, a którzy przystąpili do konfederacji sejmowej, opatrzone notką: „Tekstu brak”.

W kilku wypadkach podaje się nie incipit, lecz początkowy dwuwiersz — najczęściej ma to miejsce wtedy, gdy istnieją warianty różniące się kolejnością dwóch pierwszych wersów lub gdy różne zagadki posiadają taki sam incipit.

Uwzględniono teksty zagadek dotychczas opublikowanych (w większości przez J. Nowaka-Dłużewskiego), a także kilkadziesiąt tekstów pomieszczonych w ostatniej części tej pracy, które wydawca odkrył w dostępnych zbiorach rękopiśmiennych.

Numeracja przy nazwiskach i przy tekstach zagadek pochodzi od wydawcy. Pisownię oraz interpunkcję zmodernizowano.

LUdzie SEJMU CZTEROLETniego

1.

STANISŁAW AUGUST PONIAŁOWSKI
KRÓŁ

„Zacznijmy słuchać najpierwszej zagadki”

BJ 3589, BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550.

⁹ R. Kaleta, *Polska poezja polityczna w latach 1788—1794. Stan badań*. W: *Oświeceni i sentymentalni. Studia nad literaturą i życiem w Polsce w okresie trzech rozbiorów*. Wrocław 1971, s. 616.

¹⁰ Zastosowano następujące skróty: Bart. I = Bartoszewicz, *Księga pa-miątkowa Konstytucji 3 maja* (za J. Nowakiem-Dłużewskim); BJ = Biblioteka Jagiellońska; BOZ = Biblioteka Ordynacji Zamojskich, obecnie w zbiorach Biblioteki Narodowej; Bukar = S. Bukar, *Pamiętniki*. Drezno 1871; Czart. = Biblioteka Czartoryskich; Kórn. = Biblioteka Polskiej Akademii Nauk, Kórnik; Kras. = Biblioteka Krasieńskich; Kraszew. = J. I. Kraszewski, *Polska w czasie trzech rozbiorów* (za J. Nowakiem-Dłużewskim); Ossol. = Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich; PAN Gd. = Biblioteka Polskiej Akademii Nauk, Gdańsk; Rac. = Biblioteka Raczyńskich; Skimb. = Teki Skimborowicza w Archiwum Głównym Akt Dawnych. Ponadto w przypisach użyto skrótu JDN — gdy mowa ogólnie o publikacjach J. Nowaka-Dłużewskiego, gdy zaś chodzi o jego konkretne publikacje: JND-1 = *Satyra polityczna Sejmu Czteroletniego*. Kraków 1933; JND-2 = *Poezja Sejmu Czteroletniego. Nowe pozycje literackie*.

„Za swoje piękne powaby”¹

BJ 3589.

Także wariant „Za pewne znane powaby”

Kraszew. II 124.

„Co za nieszczęsna dla narodu dola”

Buk. 185.

„Zdrajca, oszust, kurewnik — to jest cała sława”

BJ 5069.

BISKUPI

2. Książę Michał Poniatowski, arcybiskup gnieźnieński, prymas

„Twarz wybladła, strój czerwony”

BJ 3729, BJ 6755 II, Czart. 2348, Czart. 3625, Ossol. 490 III, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kórn. 508, Racz. 113, BOZ 926.

„Siada tuż przy stronie”

Buk. 177.

3. Antoni Okęcki, biskup poznański

„Zawsze pocciwie myśli, dobrze czyni”

BJ 3589, BJ 3729, Ossol. 12161 I.

„Choć nie ma swego zdania, ale jest pocciwy”

BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418.

4. Ignacy Massalski, biskup wileński

„W uściech cnota, w sercu zdrada”

BJ 6755 II, Czart. 2348, Czart. 3625, Ossol. 490 III, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418, Kórn. 508, Racz. 113, BOZ 926.

Także warianty.

„Że był roztropnym prałatem”

Kórn. 508.

5. Krzysztof Szembek, biskup płocki²

„Więcej fałszu jak wzrostu”

BJ 3729, BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550.

6. Feliks Turski, biskup łucki (od r. 1791 krakowski)

„I to patryjota rzadki”

BJ 3729, BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418.

¹ W antologii *Poezja polska XVIII wieku* (Warszawa 1976, s. 430) Z. Libera nie umieścił tego wierszyka pośród zagadek sejmowych. Również dwa następne są jako zagadki dość niezwykle, albowiem podają wprost i jednoznacznie rozwiązanie:

Zdrajca, oszust, kurewnik — to jest cała sława
Niegodnego z Polaków króla Stanisława.

² W JND-1 podaje się błędną informację, jakoby Krzysztof Szembek był biskupem poznańskim.

7. Stefan Giedroyć, biskup żmudzki
 „Porachujciez się, biskupi”
 BJ 3729, BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb.,
 PAN Gd. 1550.
8. Kasper Cieciszowski, biskup kijowski
 „Więcej czyta w kościele, jak mówi w senacie”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550,
 Kras. 3418.
9. Wojciech Skarszewski, biskup chełmski
 „Wysuszony jak stokfisz, a jak zmora błądy”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550,
 Kras. 3418.
 Wariant zob. tekst 51.
10. Józef Kossakowski, biskup inflancki
 „Siedzi w senatorskim krześle
 W sybirskie odziany sobole”³
 BJ 3729.
 „Prawa to ręka Ottona”
 BJ 3729, BJ 4902, BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd.
 1550, Kras. 3418, Kórn. 508, Racz. 113.
 „Biskup przystojny, mówca zabawny”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550,
 Kras. 3418, Racz. 113.
11. Józef Rybiński, biskup kujawski
 „Dla kraju nader skąpy, dla kurew wspaniały”⁴
 BJ 4902, BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb.,
 PAN Gd. 1550, Kras. 3418, Kórn. 508, Racz. 113.
12. Adam Krasiński, biskup kamieniecki
 „Partyzant saski, lecz z tego powodu”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418.
13. Adam Naruszewicz, biskup smoleński
 „W zacnym senatorskim kole”
 Kras. 3418.
 „Ma rozum, na dobre go użył”⁵

³ W przekazach rękopiśmiennych figurują jeszcze dwie podobne zagadki. Jedna z nich odnosi się do K. Bystrzonowskiego, kasztelana małogoskiego, druga zaś do A. Naruszewicza. Obie wersje zostały w tym wykazie uwzględnione.

⁴ Incipit tej zagadki według Kórn. 508: „Dla narodu nader skąpy, ku Nicom wspaniały”.

⁵ Incipit według np. Czart. 3625 i Skimb.: „Na dobre swojej nauki użył”.

BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418.

„Ten, co kraj wierszem i dziejami sławi”⁶

Czart. 3625, Skimb., rkps suski 229.

14. Ignacy Krasicki, biskup warmiński⁷

„Z pism swoich w kraju znany”

BJ 3721, BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418.

MINISTROWIE

15. Michał Mniszech, marszałek w. kor.

„Piersi ma bardzo słabe”

BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 490 III, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kórn. 508, Racz. 113, BOZ 926, Buk. 178.

Także warianty⁸.

16. Władysław Gurowski, marszałek w. lit.

„Rublami ma wór napchany”

BJ 4902, BJ 6755, Czart. 2348, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418, Kórn. 508, Racz. 113.

Także warianty⁹.

„Przyjemną głowę zdobi peruka”

BJ 4902, Kórn. 508, Racz. 113.

„Perukę na głowie nosi”

BJ 3729, Ossol. 12161 I, BOZ 926.

Także wariant¹⁰.

17. Michał Ogiński, hetman w. lit.

„Ma wiele przywar, ma wiele cnót”¹¹

⁶ W wersji opublikowanej w JND-2 według rękopisu suskiego 229, postać incipitu może wzbudzać wątpliwości: „Ten kraj wierszami i dziejami sławi”.

⁷ W czasie Sejmu Czteroletniego przebywał przez kilkanaście dni w Warszawie, ale na forum sejmowym nie pojawił się wcale. Píše o tym B. Krakowski w swej cennej publikacji: *Nad zagadkami Sejmu Czteroletniego* („Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego” nr 3 (1974), s. 14).

⁸ Drobne odmiany tekstu w BJ 6755 II (inc. „Laskę po izbie nosi”) i Skimb.:

Że ma piersi bardzo słabe,
Wszyscy mają go za babę;
Laskę tylko w rękę nosi,
Arbitrów na ustępi prosi.

⁹ Częściej incipit: „Rublami wór nienapchany”.

¹⁰ Wersja BOZ 926:

Ten, co perukę nosi,
Litwin go o głos prosi;
Jak cap śmierdzi,
Dobrze pierdzi.

¹¹ Występują odmiany tekstu, np. w BJ 6755 II:

Ma dosyć cnót,
Zimny jak lód,

BJ 3729, BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 490 III, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418, Kórn. 508, Rac. 113, BOZ 326.

„Talentu nie pana”

BJ 3729, Czart. 3625, Ossol. 12161 I, Skimb.

18. Hiacynt Małachowski, kanclerz w. kor.

„Głupiego syna spłodził”

BJ 4902, BJ 6755 II, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb., Rac. 113, BOZ 926.
Warianty zob. tekst 47 (a, b).

„Jeden brat sądzi mieszczański”

BJ 4902.

Zob. też poz. 38, 150.

19. Michał Aleksander Sapieha, kanclerz w. lit.

„Obojętny na los kraju”

BJ 3729, Czart. 3625, Skimb.

20. Maciej Garnysz, biskup chełmski

„Zawsze chodzi w fijołecie”

BJ 4902, Kórn. 508, Rac. 113.

„Tym się zasłużył i wślawił”

BJ 6755 II, Czart. 2348, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418, Rac. 113.

„Jest senatorem i ministrem klecha”

Czart. 3625, Skimb.

21. Joachim Chreptowicz, podkomorzy lit.

„Główny minister i skryty”¹²

BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418.

„Wiele czytał, dobrze myśli”

BJ 3729, BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 490 III, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418, Kórn. 508, BOZ 926.

„Więcej czytał, niżli myśli”

BJ 4902, Rac. 113.

22. Adam Poniński, podskarbi w. kor.

„Dusza czarna, głowa śmiała”¹³

Z brylantem chodzi,
Nie pomaga ani szkodzi.

W wersji BOZ 926 ostatni wers: „Bardziej pomaga jak szkodzi”.

¹² W Skimb. jako bohater tej zagadki figuruje M. A. Sapieha.

¹³ Spotyka się tu wersję „Dusza czarna, głowa biała”.

BJ 3589, BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 490 III, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418, BOZ 926.

„Zgadnijcie, proszę, taką tajemnicę”

BJ 4902.

23. Stanisław Poniatowski, podskarbi w. lit.

„Na pozór grzeczny, ale w sercu dumny”

BJ 4902, Rac. 113.

„W wolnym narodzie”¹⁴

BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 490 III, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kórn. 508, Rac. 113, BOZ 926, Buk. 178.

„Niemiec z figury”

Czart. 3625, Skimb.

24. Kazimierz Raczyński

„Ten to się oszukać nie dał”

Czart. 2348, Czart. 3625, Ossol. 12161 I, Skimb., Kórn. 508, Rac. 113.

„Pałac stary odnowił, napisy wyryć kazał”

BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418.

25. Ignacy Potocki, marszałek nadworny lit.

„Rozum czysty, mocne zdanie”

BJ 3729, BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 490 III, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418, Kórn. 508, Rac. 113, BOZ 926.

„Choć go księża stracili, ojczyzna zyskała”

Kras. 3418.

„Pełen dowcipu, pełen nauki”

Kórn. 508.

26. Ludwik Tyszkiewicz, hetman polny lit.

„Nie patrz na postawę”

BJ 3729, BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 490 III, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418, Kórn. 508, Rac. 113, BOZ 926.

Warianty zob. teksty 49—50.

27. Roch Kossowski, podskarbi nadworny kor.

„W skarbie siedzi i senacie”

BJ 6755 II, Czart. 2348, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418, Kórn. 508, Rac. 113.

Wariant zob. tekst 48.

¹⁴ Występują drobne odmiany tekstu. Pełną i zadowalającą wersję tej zagadki opublikował K r a k o w s k i (*op. cit.*, s. 21).

28. Antoni Dziekoński, podskarbi nadworny lit.
 „W Likurga szkole chowany”
 BJ 4902, Kras. 3418, Rac. 113.
 „W domu jejmości chowany”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 490 III, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb.,
 PAN Gd. 1550, Kórn. 508, BOZ 926, Buk. 180.
29. Franciszek Ksawery Branicki, hetman wielki kor.¹⁵
 „Mina z polska kozacka”
 BJ 6755 II, Czart. 2348, Czart. 3625, Ossol. 490 III, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I,
 Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418, Kórn. 508, Rac. 113, BOZ 926.
30. Seweryn Rzewuski, hetman polny kor.
 „Bardziej chemik jak żołnierz, lecz mówca pocziwy”
 BJ 3729, Ossol. 12161 I.
 „Ten minister u nas rzadki”
 BJ 3729, BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras.
 3418, Kórn. 508, Rac. 113.

WOJEWODOWIE

31. Antoni książę Jabłonowski, kasztelan krakowski¹⁶
 „Bogaty jest, lecz tylko dla siebie”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418.
32. Michał Walewski, wojewoda sieradzki
 „Konfederat zawołany”¹⁷
 BJ 3729, BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras.
 3418.
33. Stanisław Gadomski, wojewoda łęczycki
 „Niech się na to nikt nie trwoży”¹⁸

¹⁵ Występują odmiany tekstu, m.in. w miejsce „Krew go splamiła lacka” spotykamy „Krew go splamiła bracka”, w tej drugiej wersji zagadka była już kilkakrotnie publikowana, m.in. przez Krakowskiego (*op. cit.*, s. 20).

¹⁶ Obecność kasztelana krakowskiego w gronie wojewodów tłumaczy stara polska tradycja. Mianowicie, kiedy któryś z naszych królów znalazł się w opresji, kasztelan krakowski pośpieszył mu z ofiarną pomocą, natomiast wojewoda nie wypełnił swych powinności. Wdzięczny król wyniósł godność kasztelana krakowskiego ponad godność wojewody, rozciągając ten przywilej na przyszłe wieki. Wspomina o tym w swym pamiętniku Engeström (*Pamiętniki Wawrzyńca Hrabiego Engeströma*. Poznań 1875, s. 42).

¹⁷ Wersja opublikowana w JND-1 zasadniczo się różni. Pełną wersję tej zagadki zob. tekst 52.

¹⁸ Spotyką się również następującą postać incipitu: „Niech się na to nikt nie sroży” (np. w Ossol. 12161 I).

BJ 4902, BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025, I, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418, Kórn. 508, Racz. 113.

34. Antoni Giełgud, starosta generalny żmudzki
„Starostwo wielkie w senacie posiada”
BJ 4902, Racz. 113.
„Jak bałwan w senacie siedzi”
BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418.
35. Kajetan Hryniewiecki, wojewoda lubelski
„W młodszym wieku nieźle gadał”
Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418.
36. Józef Niesiołowski, wojewoda nowogrodzki
„Staruszek jest pocziwy”¹⁹
BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418, rkps suski 229.
37. Michał Kossakowski, wojewoda nowogrodzki
Tekstu brak.
38. Antoni Małachowski, wojewoda mazowiecki
„Króla przyjaciel stateczny”
BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418.
„Jeden brat sądzi mieszczany”
BJ 4902, Kórn. 508, Racz. 113.
Zob. też poz. 18, 150.
39. Bazyli Walicki, wojewoda rawski
„Zawsze chory, zręda w domu”
BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418.
40. Jan Zyberg, wojewoda brzesko-litewski
„Starzec zacny, pocziwy i szczerzy”²⁰
BJ 6755, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418, rkps suski 229.
41. Antoni Łoś, wojewoda pomorski²¹
42. Adam Chmara, wojewoda miński

¹⁹ Zagadka została opublikowana dwukrotnie; w JND-2 brak incipitu i jako bohater figuruje wojewoda bełski.

²⁰ Ta zagadka była również publikowana dwukrotnie, za pierwszym razem, w JND-1, została błędnie złączona z postacią wojewody mściławskiego, Chomińskiego.

²¹ Właśnie A. Łoś był wojewodą pomorskim, nie zaś Mier, jak podaje JND.

43. Ludwik Wilga, wojewoda czernihowski
 „Czterech wojewodów wspólnie obok siedzą”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418.
 Dotyczy poz. 41—43, zob. też poz. 49.
44. Piotr Małachowski, wojewoda krakowski
 „Co w senacie drugi, trzeci siedzą”²²
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550.
45. Karol Radziwiłł, wojewoda wileński
 „Sławny z imienia, lecz z rozumu mało”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418.
 „Twarz nieprzyjemna, postać olbrzyma”
 BJ 4902, Kórn. 508, Racz. 113.
46. Hieronim Sanguszko, wojewoda wołyński
 „Upodlił się na kształt osła”²³
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550.
47. Teodor Szydłowski, wojewoda płocki
 Tekstu brak.
48. Michał Borch, wojewoda bełski
 „Na początku się sejmu znajdował”
 BJ 6755 II.
49. Franciszek Czapski, wojewoda chełmiński
 Zob. poz. 41—43.

WOJEWODOWIE SPOZA KONFEDERACJI SEJMOWEJ

50. Maciej Sołtyk, wojewoda sandomierski
 „Brat był biskupem, on zaś wojewodą”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418.
51. Zboiński, wojewoda płocki
 „Przez córki swojej narzędzie”²⁴

²² Drugiego bohatera zagadki, wojewody poznańskiego Józefa Mielżyńskiego, brak wśród tych, którzy przystąpili do konfederacji sejmowej.

²³ Zagadkę tę, nie znaną JND, opublikował Krakowski (*op. cit.*, s. 16).

²⁴ W wersji opublikowanej przez JND oczywista pomyłka: „Przez córki swoje narzędzie”. Należy dodać, iż bohater tej zagadki Zboiński jest postacią wielce enigmatyczną, występuje również jako kasztelan płocki (por. przypis 30). Wiadomo zaś, iż wojewodą płockim był podówczas T. Szydłowski, a kasztelanem — Sierakowski. Oni właśnie figurują w wykazie tych, którzy przystąpili do konfederacji

- BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, PAN Gd. 1550, Kras. 3418.
52. Stanisław Dembiński [Dąbski?], wojewoda brzesko-kujawski
 „Ma serce obywatelskie”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418.
53. Franciszek Chomiński, wojewoda mściśławski
 „Hetmanem władał na wojnie”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418, Kórn. 508, Racz. 113.
54. Józef Stępkowski, wojewoda kijowski
 „Wzrósł na nogi przez wybiegi”²⁵
 BJ 6755 II, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418.
 „Przez intrygi wojskiem władał”
 Ossol. 12161 I.
55. Antoni Sułkowski, wojewoda kaliski
 „Że często lubi zwiedzać obce kraje”²⁶
 BJ 4902, BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418, rkps suski 229.

KASZTELANOWIE

56. Piotr Ożarowski, kasztelan wojnicki
 „Duszę dla Stackelberga zawsze ma otwartą,
 Brodę jak kozieł nosi do góry zadartą”²⁷
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418.
 „Apostoł królewskiej wiary”
 BJ 6755 II, Czart. 2348, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418, Racz. 113.

sejmowej. Zboiński, był kasztelanem płockim długo przed Sejmem Wielkim. Kalendarzyk polityczny na rok 1788 wymienia Zboińskiego, kasztelana przeszłego płockiego, wśród kawalerów Orła Białego, kreacji Augusta III.

²⁵ W JND-1, jako bohater zagadki figuruje nie określony bliżej Potocki, wojewoda kijowski. Można by tu przypuszczać, iż chodzi o Stanisława Szczęsnego Potockiego, lecz taką hipotezę obala nieodwołalnie treść zagadki. Wiadomo poza tym, iż zarówno przed Sejmem Wielkim, jak w czasie sejmu i w okresie po Sejmie Czteroletnim wojewodą kijowskim był Józef Stępkowski. Brak go, co prawda, w wykazie wojewodów, którzy przystąpili do konfederacji sejmowej, jednakże portrecik wojewody zawarty w zagadce pasuje jak ulał do postaci Stępkowskiego, odmalowanej barwnie np. w pamiętniku Jana Dukłana Ochockiego.

²⁶ JND publikował tę zagadkę dwukrotnie, za pierwszym razem odnosiła się ona do Gadomskiego, wojewody łęczyckiego.

²⁷ Spotyka się przy tej zagadce zmienioną kolejność pierwszych dwóch wersów (np. BJ 6755 II).

- „W każdym głosie kłąć się lubi”
BJ 4902, Kórn. 508, Rac. 113.
- „Wysoko w senacie siedzi”²⁸
Kórn. 508.
57. Franciszek Salezy Miaskowski, kasztelan gnieźnieński
„Perukę nosi zrobioną”
BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418.
58. Paweł Biernacki, kasztelan sieradzki
„Dusza podła i sprzedajna”
BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418.
59. Tadeusz Lipski, kasztelan łęczycki
„Zrazu patryjotą się pokazał”
BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418.
60. Stanisław Tyszkiewicz, kasztelan żmudzki, hetman polny lit.
„Już to łatwo każdy zgadnie”²⁹
BJ 6755 II, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418.
61. Piotr Siemiński, kasztelan brzesko-kujawski
Tekstu brak.
62. Franciszek Młocki, kasztelan wołyński
„Dziesięciu jeden po drugim znajduje”³⁰
BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418.
Zob. też poz. 64, 74.
63. Józef Sielicki, kasztelan połocki
Tekstu brak.
64. Józef Komorowski, kasztelan bełski
„Dziesięciu jeden po drugim znajduje”
BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418.
Zob. też poz. 62, 74.

²⁸ Incipit ten powtarza się w dwóch zagadkach opublikowanych przez JND. Pierwsza z nich jest zresztą skontaminowana z zagadką na wojewodę sieradzkiego, Walewskiego, i dotyczy bliżej nie określonego wojewody (?) Sułkowskiego. Druga dotyczy wojewody mazowieckiego.

²⁹ Drugim bohaterem tej zagadki jest kasztelan kujawski, Miszewski. Brak jego nazwiska w wykazie pośród tych, którzy przystąpili do konfederacji sejmowej.

³⁰ Występuje też wersja „Dziewięciu, jeden po drugim znajduje”. Spośród bohaterów tej zagadki, których wymieniają źródła, do konfederacji sejmowej nie przystąpili kasztelan inowrocławski, Dąbski, kasztelan płocki, Zboiński (akces zgłosił kasztelan płocki, Sierakowski), kasztelan kamienicki, Morski.

65. Adam Felkierzamb, kasztelan witebski
 „Przyjacielski, sumienny, poczciwy”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229.
66. Tomasz Ostrowski, kasztelan czerski ³¹
 „Jest to prawda niezawodna”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418.
 „Skoro tylko przy kim siada”
 BJ 3792, Czart. 3625, Skimb.
67. Tomasz Aleksandrowicz, kasztelan podlaski ³²
 „Pas na brzuchu nosi”
 BJ 6755 II, Czart. 2348, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kórń. 508.
 „Rogi na głowie nosi”
 Ossol. 490 III, Kras. 3418, Rac. 113, BOZ 926.
68. Józef Szczyt, kasztelan brzesko-litewski
69. Józef Chrapowicki, kasztelan mściśławski
70. Walenty Gozimierski, kasztelan elbląski ³³
 „Przebóg, cóż się też to dzieje takiego” ³⁴
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418.
 Dotyczy poz. 68—70, zob. też poz. 112.
71. Marcin Grocholski, kasztelan braclawski
 „Abdank w herbie, groch w nazwisku”
 BJ 3729, BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418, Kórń. 508, Rac. 113.
72. Tomasz Pruszek, kasztelan gdański
 „To mi sztuka, nie będąc panem”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418.

³¹ Pierwszą z zagadek odnoszących się do Tomasza Ostrowskiego JND przypisał kasztelanowi czerskiemu Sobolewskiemu (nazwisko to nosił kasztelan warszawski). Jest to oczywisty błąd. Wszystkie pozostałe źródła łączą tę zagadkę z Ostrowskim. Druga zagadka odnosiła się w publikacji JND do Hiacynta Małachowskiego (zresztą i tu popełnił JND omyłkę nazywając go kanclerzem litewskim). Na podstawie dwóch pozostałych źródeł, łączących tę zagadkę z Ostrowskim, zmieniam jej atrybucję.

³² Odnotować tu należy pomyłkę JND, który umieścił kasztelana podlaskiego pomiędzy posłami.

³³ JND błędnie odczytał nazwisko kasztelana elbląskiego, jako Kazimierski.

³⁴ Spośród bohaterów tej zagadki, kasztelan rawski Mikorski nie figuruje pośród tych, którzy zgłosili akces do konfederacji sejmowej.

73. Szymon Zabiełło, kasztelan miński
 „Kasztelan i żołnierz dwojakiej myśli”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229.
74. Janusz Czetwertyński, kasztelan czernihowski
 „Dwóch mamy prawodawców jednego imienia
 Obydwóm mile pachnie królewska pieczenia”
 BJ 3729, Buk. 182.
 Zob. też poz. 281.
 „Trzech mamy prawodawców jednego imienia”
 Czart. 3625, Skimb.
 Zob. też poz. 281.
 „Dziesięciu jeden po drugim znajduje”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418.
 Zob. też poz. 62, 64.
75. Józef Ankwicz, kasztelan sandecki
 „Cóż to ja widzę za dziwy”
 BJ 3589, BJ 6755 II, Czart. 2348, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I,
 Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418.
76. Adam Malczewski, kasztelan rogoziński
77. Józef Sołtyk, kasztelan zawichojski
78. Józef Moszczyński, kasztelan lidzki
 „Cóż to za czterech siedzą mężowie?”³⁵
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418.
 Dotyczy poz. 76—78.
79. Symeon Szydłowski, kasztelan żarnowski
 „Gdy Polskę dźwiga moc Boga”
 BJ 3729, BJ 6755 II, Czart. 2348, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I,
 Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418, Kórn. 508, Rac. 113.
 „Chodzi jak stary Polak, lecz Moskałem śmierdzi”
 Ossol. 12161 I.
80. Ludwik Karśnicki, kasztelan wieluński
 „Królowi i ojczyźnie swej wierny”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418.
81. Franciszek Markowski, kasztelan sanocki
82. Wojciech Poletyło, kasztelan chełmski

³⁵ Czwartego bohatera tej zagadki, Koszuckiego, brak w spisie kasztelanów, którzy przystąpili do konfederacji sejmowej.

83. Antoni Sieroszewski, kasztelan krzywiński
„I tu nie zbłądzą gdy siedmiu ożenię”³⁶
BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418.
Dotyczy poz. 81—83.
84. Adam Kwilecki, kasztelan przemęcki
85. Jan Kwilecki, kasztelan międzyrzecki
„Dwóch prawodawców jednego imienia,
Obydwóm cuchnie królewska pieczenia”³⁷
BJ 3589.
Dotyczy poz. 84—85.
86. Stefan Dembowski, kasztelan czechowski
„Z rodu znany, z cnót znaczniejszy”³⁸
Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550.
87. Wacław Zakrzewski, kasztelan nakielski
88. Józef Gliszczyński, kasztelan biechowski
89. Kazimierz Bogatko, kasztelan kruszwicki³⁹
90. Michał Grodzicki, kasztelan oświęcimski
91. Makary Gorzeński, kasztelan kamieński
92. Antoni Kossowski, kasztelan inowłocki
93. Adam Męciński, kasztelan spicimirski
94. Jan Przyłuski, kasztelan brzeziński
95. Antoni Besiekierski, kasztelan kowalski
„Niech kto co chce mówi, jednak ja przecie”⁴⁰
BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550.
Dotyczy poz. 87—95.
96. Michał Krzyżanowski, kasztelan santocki
Tekstu brak.
97. Maciej Sobolewski, kasztelan warszawski
„W warszawskiej ziemi dość zasłużony”
BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229.
98. Antoni Lasocki, kasztelan gostyński

³⁶ W spisie brak pozostałych bohaterów tej zagadki: Lipińskiego kasztelana halickiego, Cieciszowskiego kasztelana połanieckiego, Podoskiego kasztelana do-brzyńskiego.

³⁷ W JND I — wśród zagadek na posłów.

³⁸ JND opublikował tę zagadkę nie podając źródła, spośród jej bohaterów do konfederacji nie przystąpili: Garczyński, Kościelski i Zakrzewski, kasztelan sam-borski.

³⁹ JND podał nieprawidłowo nazwisko kasztelana kruszwickiego: Bogacki.

⁴⁰ Zagadka została opublikowana w JND-I bez podania źródła.

99. Adam Lasocki, kasztelan sochaczewski
 „Dwóch kasztelanów jednego imienia”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229.
 Dotyczy poz. 98—99.
100. Chryzant Opacki, kasztelan wisli
101. Franciszek Ksawery Zboiński, kasztelan raciański
102. Ignacy Zieliński, kasztelan wyszogrodzki
103. Ludwik Zieliński, kasztelan rypiński
104. Franciszek Prażmowski, kasztelan zakroczymski
105. Kajetan Sierakowski, kasztelan słoński
 „Wiżno, Raciąż, Siczyn, Rypin z Wyszogrodem”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550.
 Dotyczy poz. 100—105.
106. Kajetan Mlicki, kasztelan sierpski
 Tekstu brak.
107. Józef Oborski, kasztelan ciechanowski
 „Czasem z laską przed tym chodzi”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550,
 Kras. 3418.
108. Adam Ryszczewski, kasztelan lubaczewski
 „Znać w nim tyle można cnoty”
 Czart. 3625, Skimb.
109. Teofil Załuski, kasztelan buski
 „Byłby niezłego zdania, ale dla prywaty”
 BJ 6755, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550.
110. Paweł Popiel, kasztelan sandomierski
 „Pierwszy kasztelan z Poznania”⁴¹
 Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418.
111. Sierakowski, kasztelan płocki
 Tekstu brak.
112. Konstanty Bniński, kasztelan chełmiński
 „Przebóg, cóż się też to dzieje takiego?”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418.
 Zob. też poz. 68—70.

⁴¹ Inny bohater tej zagadki — kasztelan poznański, Gurowski — nie zgłosił akcesu do konfederacji sejmowej.

113. Jan Mier, kasztelan inflancki
 „Że jest z kordonu z Moskwy kasztelanem”⁴²
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418.
114. Franciszek Żeleński, kasztelan biecki
 „Ma rozum piękny, ale uparty”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418.
115. Kajetan Bystrzonowski, kasztelan małogoski
 „W senatorskim siedzi kole”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I., Skimb., PAN Gd. 1550.
116. Jacek Jezierski, kasztelan łukowski
 „Przy wileńskim moście”⁴³
 BJ 3729, BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550.
 „Przy wiślanym moście gospodarz jedyny”
 BJ 4902, Kórn. 508, Rac. 113.
 „Kiedy Wenus była w modzie”
 BJ 3729, BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418.
 „Co na swym domu rządu króla sławi”
 BJ 4902, Kras. 261, Kórn. 508, Rac. 113.
 „Za Sasa był kapitanem”
 BOZ 926.
117. Stanisław Pruszyński, kasztelan żytomierski
 Tekstu brak.

KASZTELANOWIE SPOZA KONFEDERACJI SEJMOWEJ

118. Aleksander Lubomirski, kasztelan kijowski
 „Z imienia sławny i że patryjota”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418.
119. Franciszek Podoski, kasztelan mazowiecki
 „Rzadko zasiada w senacie”⁴⁴
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418.

⁴² W JND-1 jako bohater tej zagadki figurował Kossakowski.

⁴³ Warianty incipitu tej zagadki: „Nad Wisłą przy moście” (Czart. 3625, Skimb.); „Przy wiślanym moście” (np. PAN Gd. 1550).

⁴⁴ JND podaje błędnie Brzostowskiego, jako bohatera tej zagadki. Kasztelanem mazowieckim był oczywiście Franciszek Podoski.

POSŁOWIE

Województwo krakowskie

120. Antoni Michałowski, podkomorzy krakowski
 „Mówca niezły, obywatel godny”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229.
121. Jerzy Ożarowski, podstoli krakowski
 „Znać, żeś z rodu kasztelanic”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229.
122. Józef Małachowski, starosta karaczkowski
 „Znać skąpego z natury, gdy dla kraju skąpy”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229.
123. Józef Wielogłowski, starosta olszański
 „Żeś wielogłów, dlatego swoją jedną głowę”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229.
124. Jan z Zakliczyna Jordan, major wojsk kor.
 „Ten jeden, że gorliwy dał tego dowody”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229.
125. Kasper Walewski, szambelan
126. Aleksander Romiszowski, szambelan
 „Cóż za jedni dwóch posłowie”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229.
 Dotyczy poz. 125—126.
127. Marcin Ślaski, szambelan
 „Żal się Boże, że umar!”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229.

Województwo poznańskie

128. Franciszek Kwilecki, starosta wschowski
 Tekstu brak.
129. Augustyn Gorzeński, chorąży poznański
 „Kutwa, pieniądze zbija do kupa”⁴⁵
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229.

⁴⁵ W wersji opublikowanej przez JND pierwszy wers brzmi „Pieniądze zbija do kupy”, niekiedy, jak np. w przekazie BJ 6755 II, pojawia się w postaci następującej: „Kutwa, pieniądze zbija do kupy”.

130. Łukasz Poniński, sędzia ziemski poznański
 „Obywatel majątny i zacny”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550.
131. Ignacy Zakrzewski, stolnik poznański
 „Mówi przez nos, głos chrapliwy”
 Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Bart I.
 „Obywatelom dobrym być to jego celem”
 BJ 6755 II.
132. Adam Moszczeński, chorąży winnicki
 „Nic nie mając panem został”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229.
 „Przymawiano mu, że piosnkę śpiewa”
 Czart. 3625, Skimb.
133. Jan Potocki, krajczyc koronny
 „Z polska po kozacku chodzi”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229.
134. Jan Lipski, generał major
 „Posłem jest oraz żołnierzem”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229.
135. Ksawery Działyński, wojewoda kaliski
 „Młody w latach, lecz w zdaniu stateczny”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229.

Województwo wileńskie

136. Franciszek Romanowicz, sędzia ziemski wileński
137. Gaspar Czyż, sędzia grodzki wileński
 „Obydwa w wieku połowie”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229.
 Dotyczy poz. 136—137.

Powiat oszmiański

138. Michał Kocieli, starosta dzisieński
139. Józef Kocieli, pułkownik wojsk lit.
 „Choć Kocieli, lecz nie smoli, czysty w swoim zdaniu”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229.
 Dotyczy poz. 138—139.

Powiat lidzki

140. Benedykt Kamiński, pisarz ziemski lidzki
 141. Wojciech Narbutt, szambelan
 „Spokojni obydwu, głosami nie trudzą”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229.
 Dotyczy poz. 140—141.

Powiat wiłkomirski

142. Ignacy Morykoni, starosta wiłkomirski
 143. Tadeusz Kościałkowski, starosta
 „Starostw wspólnie, jak mogli, bronili”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229.

Powiat brasławski

144. Tomasz Wawrzecki, podkomorzy kowieński ⁴⁶
 „Mąż zacny, roztropny, każdy to przyzna”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Bart. I.
 145. Stanisław Miński, szambelan
 Tekstu brak.

Województwo gnieźnieńskie

146. Józef Radziwiński, sędzia ziemski i wojewoda gnieźnieński
 Tekstu brak.
 147. Antoni Różnowski, pisarz ziemski gnieźnieński
 148. Piotr Krzyżanowski, wojski gnieźnieński
 „Dwaj rozumni sędziowie, wasze prace są nam znane”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kórn. 521.
 Dotyczy pozycji 147—148.
 149. Antoni Madaliński, pułkownik wojsk kor.
 Tekstu brak.

Województwo sandomierskie

150. Stanisław Małachowski, referendarz koronny
 „Jest to gadka, lecz nie bajka”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 490 III, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550,
 Rac. 113, BOZ 926, Buk. 182.

⁴⁶ JND podaje błędnie, że Wawrzecki był posłem brasławskim.

„W postaci pokornej, w filuternej minie”

Skimb.

„Jeden brat sądzi mieszczany”

BJ 4902, Kórn. 508. Racz. 113.

Zob. też poz. 18, 38.

151. Jan Nepomucen Małachowski, starosta opoczyński

„Natura w ciele go upośledziła
Rozumem go za to utwierdziła”⁴⁷

BJ 6755 II, Czart. 3625 I, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229.

152. Michał Strasz, podsędek radomski

153. Antoni Karski, łowczy sandomierski

154. Antoni Mikułowski, pisarz ziemski radomski

155. Kazimierz Skorkowski, podczaszy opoczyński

156. Michał Kochanowski, major wojsk kor.

„Cnotliwym idąc torem”

Ossol. 12161 I.

„W liczbie pięciu cni mężowie”

BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229.

Dotyczy poz. 152—156.

Województwo kaliskie

157. Jan Suchorzewski, wojski wschowski

„Z ofiary przed sejmem danej”

BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229, Kórn. 521.

158. Felicjan Wierzchlejski, podsędek kaliski

159. Paweł Skorzewski, podstoli poznański

160. Józef Zabłocki, cześnik poznański

161. Franciszek Mikorski, pisarz ziemski kaliski

162. Maksymilian Zielonacki, komornik wschowski

163. Piotr Radoliński, szambelan

164. Piotr Sokolnicki, szambelan

„Wszyscy ośmiu jesteście zacnymi”

BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229.
Dotyczy poz. 157—164.

⁴⁷ W publikacji JND zagadka ta zaczyna się następująco: „Natura wcale upośledziła, / Rozumem go za to utwierdziła”. Jest to niewątpliwie wersja błędna i zacięra oparty na antytezie związek pierwszych dwóch wersów.

Województwo trockie

165. Michał Zaleski, wojski W. Ks. Lit.
 „Patron niegdyś zawołany”
 BJ 3729, BJ 6755 II, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550,
 Kórn. 521.
166. Michał Brzostowski, starosta miński
 „Prorogacyi sejmików projekt przezeń dany”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kórn. 521.

Powiat grodzieński

167. Kazimierz Wolmer, marszałek grodzieński
 „Na łbie łąsi, podli w mowie”⁴⁸
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 3418,
 Kórn. 521.
 Zob. też poz. 215.
168. Aleksander Eysymontt, wojski i podstarości grodzieński
 Tekstu brak.

Powiat kowieński

169. Ignacy Zabiello, marszałek kowieński
170. Antoni Kossakowski, chorąży kowieński
 „Ci posłowie nic nie mówią, ani”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229,
 Kórn. 521.
 Dotyczy poz. 169—170.

Powiat upicki

171. Józef Wereszczyński, starosta upicki
 Tekstu brak.
172. Benedykt Karp, chorąży upicki
 „Że się w czasie drogości nad ludem użalił”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229,
 Kórn. 521.

Województwo sieradzkie

173. Feliks Władysław Pomian Łubieński, starosta nakielski
174. Andrzej Cielecki, chorąży szadkowski

⁴⁸ W JND-1 niesłusznie umieszcza się tę zagadkę wśród zagadek na kasztelanów, zniekształcając przy tym nazwisko posła: Wolmar.

175. Ignacy Tymowski, stolnik sieradzki
 176. Stefan Juliusz Walewski, podsędek sieradzki
 „Nie daremnie was za posłów obrali”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kórn. 521.
 Dotyczy poz. 173—176.

Ziemia wieluńska

177. Ignacy Szembek, łowczy ostrzeszowski
 178. Wojciech Mączyński, szambelan
 „Dlaczego wam było na posłów się sadzić”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229,
 Kórn. 521.
 Dotyczy poz. 177—178.

W o j e w ó d z t w o b r z e s k o - k u j a w s k i e

179. Stanisław Dąbski, podkomorzy brzesko-kujawski
 180. Ignacy Zakrzewski, starosta radziejowski
 „Pierwszy staruszek zacny, uczciwy statysta”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kórn. 521.
 Dotyczy poz. 179—180.

W o j e w ó d z t w o ł ę c z y c k i e

181. Franciszek Jerzmanowski, chorąży inowłocki
 182. Jan Nepomucen Gajewski, podsędek łęczycki
 183. Franciszek Mączyński, cześnik łęczycki
 184. Cyprian Nakwaski, szambelan
 „Kto departament radą sprzeczną utrzymywał”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kórn. 521.
 Dotyczy poz. 181—184.

K s i ę s t w o ż m u d z k i e

185. Józef Zabięło, łowczy wielki lit.
 186. Stanisław Górski, pisarz skarbowy W. Ks. Lit.
 187. Ignacy Giełgud, starościec żmudzki
 188. Jerzy Tyszkiewicz, kasztelan żmudzki
 189. Ignacy Przeworski, sędzia grodzki żmudzki
 190. Józef Plater, wojski inflancki
 „Jak by wiele ojczyzna na tym szkodowała”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kórn. 521.
 Dotyczy poz. 185—188 i 190⁴⁹.

⁴⁹ Źródła pomijają Przeworskiego.

Województwo kijowskie

191. Łukasz Rybiński, podkomorzy kijowski
 192. Józef Bierzyński, podkomorzy żytomierski
 193. Michał Pausza, sędzia ziemski owrucki
 194. Mikołaj Zaleski, podsędek owrucki
 195. Antoni Trypolski, sędzia grodzki owrucki
 196. Kajetan Proskur, regent grodzki kijowski

„O swoje województwo najwięcej są czuli”

BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kórn. 521.
 Dotyczy poz. 191—196.

Województwo inowrocławskie

197. Serafin Sokołowski, starosta nieszawski
 „Człowiek, polityk i ma dworskie zdanie”
 BJ 6755 II, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kórn. 521.
198. Dezyderiusz Leszczyński, starosta grabowski

„Zrazu za księżciem pewnym gadał”

BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kórn. 521.
 Także wariant⁵⁰.

Ziemia dobrzyńska

199. Jan Nepomucen Zboiński, starosta mszański

„Obywatel dość gorliwy”⁵¹

BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kórn. 521.

200. Antoni Nałęcz, podstoli rypiński

Tekstu brak.

Województwo ruskie

201. August Kicki, starosta krasnostawski

„Zdania jest dobrego, lecz mówi mało”

BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229,
 Kórn. 521.

202. Wojciech Suchodolski, chorąży chełmski

„Zna Petersburg, lecz Polakiem”

⁵¹ Występują dwa warianty zakończenia tej zagadki: „Gdy jest turnus, odpoznajduję: / Jeden, że milczy, drugi peroruje”. W BJ 6755 II drugi wers brzmi: „Je-

⁵¹ Występują dwa warianty zakończenia tej zagadki: „Gdy jest turnus, odpowia-
 wiada” (np. BJ 6755 II); „Gdy jest termin, odpowiada” (np. Skimb.).

BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kórn. 521.

„Mówca wyborny, zdania jest mocnego”

BJ 6755 II, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, PAN Gd. 1550, Kórn. 521.

„Nikommu mówić nie daje”

BJ 6755 II, Skimb.

„Nie wiem, czyli z przeznaczenia”

BOZ 926.

Zob. też poz. 215.

„Dwaj są posłowie jednego imienia”

Czart. 3625.

Zob. też poz. 215.

Województwo wołyńskie

203. Józef książę Czartoryski, stolnik lit.

204. Stefan książę Jabłonowski, szef Gwardii Litewskiej

„Z sejmu w Berlinie posłem był przez czas niejaki”

BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kórn. 521.

Dotyczy poz. 203—204.

205. Wojciech Świętosławski, stolnik krzemieniecki

206. Benedykt Hulewicz, pisarz ziemski włodzimirski

207. Walerian Stroynowski, podkanclerzy buski

208. Krzysztof Karwicki, szef pułku Przedniej Straży

„Z jednego województwa czterech was poważam”

BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kórn. 521.

Dotyczy poz. 205—208.

Województwo podolskie

209. Kazimierz Rzewuski, pisarz polny kor.

„Ten się tłumaczy dobrze”

BJ 4902, Rac. 113.

„Miłości własnej ma wiele”⁵²

BJ 3729, Czart. 3625, Ossol. 12161 I, Skimb.

„Od mężatki ukochany”

BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kras. 455, Kórn. 521.

⁵² W JND-1 zagadka ta kończy się dwuwierszem: „A jednak chciałby brylować, / Choć nie zna, jak tamować”(?). Według Skimb.: „A jednak chciałby brylować, / Choć nie umie, jak tańcować”.

210. Józef Mierzejewski, strażnik polny kor.
 „Co z węgrzynka został panem”
 BJ 3729, BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kórn. 521.
 „Jest w partyi Branickiego”
 BJ 3589.
211. Ignacy Witosławski, oboźny polny kor.
 „Dobry obywatel, ziemianin”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kórn. 521.
212. Jerzy Potocki, starosta łódzki
 „Posłem do Szwecji wysłany”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kórn. 521.
213. Jan Krasiński, starosta opinogórski
 „Teologów nie polubił”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kórn. 521.
 Wariant zob. tekst 27 (a, b).
214. Onufry Morski, kasztelan lwowski
 „Zawsze mówi podług przekonania”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kórn. 521.

W o j e w ó d z t w o s m o l e ń s k i e

215. Antoni Suchodolski, skarbnik W. Ks. Lit.
 „Na łbie łysi, podli w mowie”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kórn. 521.
 Zob. też poz. 167.
 „Nie wiem, czyli z przeznaczenia”
 BOZ 926.
 Zob. też poz. 202.
 „Dwaj są posłowie jednego imienia”
 Czart. 3625.
 Zob. też poz. 202.
216. Dominiki Eydziatowicz, chorąży smoleński
 „W obydwóch posłach te wady znajduję”⁵³
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kórn. 521.
 Dotyczy poz. 215—216.

⁵³ W Skimb. zagadka ta ma następującą postać: „W obydwóch posłach te wady znajduję: / Jeden, że milczy, drugi peroruje”. W BJ 6755 II drugi wers brzmi: „Jeden, że milczy, drugi piorunuje”.

Powiat starodubowski

217. Antoni Chrapowicki, starosta starodubowski
 218. Michał Radziszewski, chorąży starodubowski
 „Turnus was tylko do zdania pobudza”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kórn. 521.
 Dotyczy poz. 217—218.

Województwo lubelskie

219. Adam książę Czartoryski, generał ziem podolskich
 „Zdatność, co go na tron niosła”
 BJ 3729, Czart. 2348, Czart. 3625, Ossol. 490 III, Ossol. 12161 I, Skimb., Kórn. 508, Rac. 113, BOZ 926, Buk. 182.
 Także warianty⁵⁴.
 „Uprzejmy, luby, na pozór grzeczny”
 BJ 4902, Kórn. 508, Rac. 113.
 „Miły, grzeczny, rozumny, lecz trwoni dostatki”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550. Kórn. 521.
220. Stanisław Potocki, eks-podstarości kor.
 „Krewnego swego broni honoru”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kórn. 521.
221. Sebastian Dłuski, staroście łukowski
 222. Ignacy Wybranowski, stolnik lubelski
 223. Feliks Rościszewski, podsędek łukowski
 „Trzech patryjotów widzę w jednym gronie”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kórn. 521.
 Dotyczy poz. 221—223.
224. Eustachy książę Sanguszko, wojewodzie wołyński
 „Nie zbywa na ochocie”
 BJ 3729, BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kórn. 521.

Województwo połockie

225. Alojzy Sulistrowski, pisarz W. Ks. Lit.
 Tekstu brak.

⁵⁴ Poza wariantami opublikowanymi przez JND spotkaliśmy się jeszcze z następującą wersją tej zagadki (Skimb.):

Co go różnie lekkość niosła
 Lubelskiego ma w nim posła,
 Płochy w mowie, choć sam miły,
 W swych układach nie ma siły.

Natomiast w Czart. 3625 trzeci wers brzmi: „Płochy w mowie, choć ton miły”.

226. Antoni Sielicki, kasztelan połocki
 „Młody z wieku, młodszy z zdania”
 BJ 4902, Czart. 3625, Ossol. 12161 I, Skimb., Kórn. 508, Rac. 113.
 „Młody chłopiec i płochy zyskał godność posła”⁵⁵
 BJ 3729, BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550,
 Kórn. 521.

W o j e w ó d z t w o n o w o g r o d z k i e

227. Michał Bernowicz, sędzia ziemski nowogrodzki
 „Litwin zacny i pocziwy”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kórn. 521.
228. Stefan Wereszczaka, starosta siekowski
 Tekstu brak.

P o w i a t s ł o n i m s k i

229. Stanisław Sołtan, chorąży w. lit.
 „Pierwszą Turczyzna godność ma w nazwisku”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229,
 Kórn. 521.
230. Kazimierz Przeclawski, pisarz grodzki słonimski
 Tekstu brak.

P o w i a t w o ł k o w y s k i

231. Paweł Grabowski, starosta wołkowyski
 „Polska mina”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229,
 Kórn. 521.
232. Mikołaj Bułharyn, pisarz ziemski wołkowyski
 „Niegdyś z szkodliwego posła”
 BJ 4902, BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 490 III, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN
 Gd. 1550, Kórn. 508, Kórn. 521, Rac. 113.
 Także warianty⁵⁶.

⁵⁵ W Skimb. ostatni wers brzmi: „Otóż tego rotmistrza i posła zaszczyty”; w JND-1; „Rotmistrzostwo swe sprzedał, pustki jednak w worze”. Wariant zob. tekst 55.

⁵⁶ Tekst zagadki w wersji opublikowanej przez JND (według BJ 4902):

Niegdyś z szkodliwego posła
 Dziś w tej duszy widzimy osła,
 W cichych, głośnych wotach bredzi,
 Choć za sławnym chełmskim siedzi.

Województwo płockie

233. Bartłomiej Mazowiecki, sędzia ziemski zawskrzyński
 234. Jan Rościszewski, podczaszy raciański
 235. Józef Bonkowski, cześnik zawskrzyński
 236. Antoni Zieliński, szambelan

„Pamiętne są wasze zdania”

BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229, Kórn. 521.

Dotyczy poz. 233—236.

Powiat orszański

237. Ludwik Gutakowski, starosta kapinoski

„Z przymiotów, talentu znany”⁵⁷

BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229, Kórn. 521.

238. Wincenty Józefowicz, starosta merecki

„Dobrego charakteru, w tym mała nadzieja”

BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229, Kórn. 521.

Księstwo Mazowieckie

Ziemia czerska

239. Andrzej Rostworowski, sędzia ziemski czerski
 240. Jan Szymanowski, szambelan

„Z ziemi jednej w dwóch posłach różni się zdanie”

BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229, Kórn. 521.

Dotyczy poz. 239—240.

Ziemia warszawska

241. Arnold Byszewski, podkomorzy kor.

„Z dawnych lat królewski sługa

BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229, Kórn. 521.

Wariant w. 1: Niegdyś z gorliwego posła (BJ 6755 II); wariant w. 2: a) Dziś w tej tuszy widzimy osła (Ossol. 490 III); b) Zmienionego widzimy w osła (Czart. 3625). JND podaje błędnie, jakoby Bułharyn był posłem słonińskim.

⁵⁷ W wersji opublikowanej przez JND zagadka zaczyna się dosyć enigmatycznie: „Z przymiotem talentu znany”. Błędnie podano nazwisko posła: Kułakowski.

242. Walery Sobolewski, starosta warszawski

„Do kogo ten portret podobny?”

BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229, Kórn. 521.

Ziemia wiska

243. Franciszek Wilczewski, starosta wiski

„Jesteś posłem, nic nie gadasz”

BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229, Kórn. 521.

244. Marcin Ledóchowski, starosta bronowski

„Ma słabe piersi, dobry jest w zdaniu”

BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229, Kórn. 521.

Ziemia wyszogrodzka

245. Florian Małowiejski, sędzia ziemski wyszogrodzki

246. Franciszek Mokronowski, szambelan

„Wybaczcie mi, moi panowie”

BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229, Kórn. 521.

Dotyczy poz. 245—246.

Ziemia zakroczymska

247. Kazimierz Łempicki, stolnik zakroczymski

„Nie trudni kraju dobro i obrona”

BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229, Kórn. 521.

Wariant zob. tekst 53.

248. Jan Zieliński, stolnikowicz

„Ten zna miłość ojczyzny”⁵⁸

BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229, Kórn. 521.

Ziemia ciechanowska

249. Jan Nosarzewski, sędzia ziemski ciechanowski

250. Józef Wołowicz, stolnik ciechanowski

⁵⁸ Incipit tej zagadki w wersji opublikowanej w JND-2 brzmi: „Tego nie miłość ojczyzny, zna miłość współbrata”.

„Że w was prywata panuje”⁵⁹

BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229, Kórn. 521.

Dotyczy poz. 249—250.

Ziemia łomżyńska

251. Florian Drewnowski, podczaszy łomżyński

„Ten, co przedtem w sądach gadał”⁶⁰

BJ 6755 II, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229, Kórn. 521.

252. Jan Wądołkowski, podstarości ostrołęcki

Tekstu brak.

Ziemia różańska

253. Mikołaj Glinka, chorąży różański

„Znać z twego rozumu i z twej postaci”

BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229, Kórn. 521.

254. Fabian Cholewski, sędzia ziemski sochaczewski

„Jak wilka natura ciągnie do lasu”

BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229, Kórn. 521.

Ziemia liwska

255. Onufry Oborski, podstoli liwski

„Próżno swej ziemi wzięles posła zaszczyty”

BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229, Kórn. 521.

256. Pius Kiciński, szef Gabinetu J.K.Mci

„Wzgardza szlachtą, ambitem głupim omamiony”

BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kórn. 521, Bart. I.

Ziemia nurska

257. Antoni Godlewski, sędzia ziemski nurski

⁵⁹ W Skimb.: „Że nad wami prywatny interes panuje”.

⁶⁰ W niektórych źródłach spotykamy następującą wersję drugiego wersu: „W chydym sejmie piórem władał” (np. PAN Gd. 1550). W JND-2: „I na sejmie piórem władał”.

„Ambitu w sobie masz aż nadto wiele”

BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229, Kórn. 521.

258. Aleksander Zieliński, podstoli nurski

„Że cię publiczność ma za patryjotę”

BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229, Kórn. 521.

Ziemia drohicka

259. Wiktoryn Kuczyński, chorąży drohicki

260. Jan Krasnodębski, łowczy podlaski

„Patriota jest niezły, strojniś zawsze modny”

BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229, Kórn. 521.

Ziemia mielnicka

261. Ignacy Kuczyński, stolnik mielnicki

262. Kazimierz Wężyk Rudzki, podstoli wiślicki

Ziemia bielska

263. Józef Ossoliński, starosta sandomierski

264. Franciszek Piotr Potocki, starosta szczyrzecki

„Razem o sześciu jedno zgadywanie”⁶¹

BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229, Kórn. 521.

Dotyczy poz. 259—264.

W o j e w ó d z t w o r a w s k i e

Ziemia rawska

265. Michał Piekarski, stolnik rawski

266. Józef Leszczyński, cześnik rawski

„Jak ten, co umarł, tak i ten, co żyje”

BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229, Kórn. 521.

Dotyczy poz. 265—266.

Ziemia sochaczewska

267. Franciszek Szymanowski, regent kor.

⁶¹ W JND-2 incipit brzmi: „Razem o pięciu jedno zgadywanie”. Jest to wersja występująca w źródłach dosyć często; który z posłów podlaskich jest w niej pomijany, nie wiadomo.

268. Roch Lasocki, podkomorzy sochaczewski

„Co w polskiej sukni chodzi, ma serce Polaka”

BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229, Kórn. 521.

Dotyczy poz. 267—268.

Ziemia gostyńska

269. Józef Mikorski, podkomorzy gostyński

270. Dionizy Łączyński, porucznik Gwardii kor.

„Że mundur nosi, żołnierza udaje”

Skimb.

„Jaki żołnierz, taki poseł, niech się nikt nie pyta”

Skimb.

„Pierwszy stateczny w wieku, stały i w rozumie”

BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229, Kórn. 521.

Dotyczy poz. 269—270.

Województwo brzesko-litewskie

271. Kazimierz książę Sapieha, generał artylerii lit.

„Od kolebki generał, mówca wyśmienity”

BJ 3729, Ossol. 12161 I.

„Gorliwością zapalony”⁶²

BJ 4902, BJ 6755 II, Czart. 2348, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Kórn. 508, Kórn. 521, Rac. 113, BOZ 926.

„Gdy z niemiecka chodził”

BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229, BOZ 926.

„Udałby lepiej swą sztukę”⁶³

Racz. 113.

272. Tadeusz Matuszewicz, kasztelan brzesko-litewski

„Młody z wieku, lecz rozum oznacza sędziwość”⁶⁴

BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229, Kórn. 521, Bart. I.

⁶² W BJ 4902, Rac. 113, Kórn. 508 występuje dłuższa wersja tej zagadki, z drugim wersem „Rozgniewał go rozwód żony” (w pozostałych źródłach: „Zrujnował go rozwód żony”). Obie wersje zostały opublikowane w JND-1.

⁶³ W przekazie źródłowym brak nazwiska bohatera tej zagadki, jest to tylko mój domysł.

⁶⁴ W wersji opublikowanej w JND-1 wers ten brzmi: „Młody z wieku, lecz rozum sędziwość oznacza”. Jest to oczywista pomyłka (zatraca się rym do wyrazu

Powiat piński

273. Paweł Szyrma, podstoli piński
Tekstu brak.
274. Mateusz Butrymowicz, podstarości i miecznik
„To mi poseł, co nie zna prywaty”
BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229, Kórn. 521.

Województwo mińskie

275. Piotr Pawlikowski, skarbi miński
276. Józef Wołodkiewicz, starosta hajeński
„Szkoda, że was na posłów województwo dało”
BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229. Dotyczy poz. 275—276.

Województwo braclawskie

277. Moszyński, sekretarz W. Ks. Lit.
„W rachunkach biegły, kraju rozebrał dochody”
BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229, Kórn. 521.
278. Stanisław Szczęsny Potocki, generał artylerii koronnej
„Nieprzyjaciół króla dawniejszy”
BJ 3589.
„Upór przy cnocie”
BJ 3729, BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229, Kórn. 521.
279. Franciszek Grocholski, miecznik kor.
280. Ks. Antoni Czetwertyński, chorąży braclawski
„Nie masz nad niego na świecie”
BJ 4902, Rac. 113.
„Dwóch mamy prawodawców jednego imienia”
BJ 3729, Bukar 182⁶⁵.
Zob. też poz. 74.
„Trzech mamy prawodawców jednego imienia”

„uczciwość” w wersji 2), w przekazach rękopiśmiennych nie spotykamy takiej postaci incipitu tej zagadki. Błędna jest również informacja w JND-1, jakoby Matuszewicz był posłem brzesko-kujawskim (w JND-2 błąd ten już nie występuje).

⁶⁵ Zagadka ta była opublikowana w JND-1 bez podania źródła.

Czart. 3625, Skimb.
Zob. też poz. 74.

281. Ignacy Chołoniewski, starosta kołomyjski
„Dwóch was liczyć jeszcze muszę”
BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229.
Dotyczy poz. 279—281.
282. Seweryn Potocki, krajczyk kor.
„To najdroższa w Polsce cnota”
BJ 3729, Ossol. 12161 I.

Powiat mozyrski

283. Jan Oskierka, strażnik polny lit.
284. Konstanty Jeleński, podkomorzy nozyrski
„Być to może, żeście patryjoty”
BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229.
Dotyczy poz. 283—284.

Powiat rzeczycki

285. Tadeusz Downarowicz, chorąży rzeczycki
Tekstu brak.
286. Mikołaj Morawski, pisarz wojskowy lit.
„Lubo wzięła natura jemu dar wymowy”
BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229.

Księstwo Inflanckie

Z Korony

287. Piotr Potocki, starosta babimojski
288. Józef Borch, kanclerz kor.

Z Litwy

289. Michał Zabięło, generał major
290. Julian Niemcewicz
„Dobrze myśli, mało mówi”
BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550,
Bart. I.
„Trzech was są dobrani razem”⁶⁶

⁶⁶ Pierwsze dwa wersy tej zagadki w postaci opublikowanej przez JND brzmią nieco tajemniczo i podejrzanie: „Trzech was są dobrani razem, / Zeście niemowni

BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229.
Dotyczy poz. 287—290.

Z Inflant

291. Józef Weysenhoff, kapitan wojsk lit.
„O! jak wiek młody tego jest miły”⁶⁷
BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550.
292. Stanisław Kublicki, rotmistrz W. Ks. Lit.
„Ten, co gruby jak fasa”
BJ 3589, BJ 4902, Rac. 113, BOZ 926.
„Baryła, poprawia pasa”
BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550,
Bart. I.
„Podłe naczynie, najęta dusza”
BJ 4902, Kras. 261, Kór. 508, Rac. 113.
„Poseł wymowny i poczciwie żyje”
BJ 3729.
„Brzuch tłusty, z masłem jada”
BJ 3729, Czart. 3625, Skimb.
„By skarb polski był bogaty”⁶⁸
Ossol. 12161 I, Kras. 455.

W o j e w ó d z t w o c z e r n i h o w s k i e

293. Michał Czacki, podczaszy kor.
„W posiedzeniu obyczajny”
BJ 4902, Rac. 113.
294. Kajetan Miączyński, generał inspektor
„Znany z talentu, co go zowią facyjata”
Czart. 3625, Skimb.
295. Kajetan Kurdwanowski, generał major
296. Stanisław Krasicki, starosta korytkowski
„Ostatnia teraz zagadka, posłowie”
BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 220.
Dotyczy poz. 293—296.

obrazem”. Prawidłowa jest niewątpliwie wersja podawana przez pozostałe (nie znane JND) przekazy: „Trzech was są dobrani razem, / Żeście niemowów obrazem”. Zob. wariant tej zagadki — tekst 54.

⁶⁷ Zagadka była opublikowana w JND-1 bez podania źródła.

⁶⁸ Kublickiego jako bohatera tej zagadki wymienia rkps Ossol. 12161 I.

POSŁOWIE SPOZA KONFEDERACJI SEJMOWEJ

297. Stanisław Sołtyk
 „Synowiec biskupa godnego”
 BJ 3589.
298. Wincenty Potocki, podkomorzy kor.
 „Po niemiecku chodzi”
 BJ 3729, Ossol. 12161 I.

ZAGADKI NA KOBIETY

299. Branicka, hetmanowa
 „U króla w paradnej sali”⁶⁹
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229.
200. Oborska, kasztelanowa ciechanowska
 „Do cudzej obory”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229.
301. Szydłowska, szambelanowa
 „Co za hańba tej męzatki”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229.
302. Wittowa, późniejsza Szczęsnowa Potocka
 „W Stambule pozbyła wieńca”
 BJ 4902, BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Rac. 113.
 „Znając swoje złe sprawy”⁷⁰
 BJ 3729, Ossol. 12161 I, Skimb.
303. Kossowska, podskarbina
 „Kobieta, gdyby Dianna”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Bart. I.
304. Sapieżyna, wojewodzicowa mściławska
 „Ojczyzny matka jedyna”⁷¹
 BJ 6755 II, Czart. 2348, Czart. 3625, Ossol. 490 III, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Rac. 113, BOZ 926.

⁶⁹ Pełną wersję zob. tekst 56.

⁷⁰ W Skimb.: „Niedobre swe znając sprawy”.

⁷¹ Często występuje na pozór nieznacznie, ale jednak istotnie różniąc się postać incipitu: „Matka w ojczyźnie jedyna”.

305. Ogińska, hetmanowa lit.
 „Ciężar patryjockiej cnoty”⁷²
 BJ 3729, BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 490 III, Ossol. 2025 I, Ossol. 12161 I, Skimb., PAN Gd. 1550, Racz. 113, BOZ 926.
306. Czartoryska, generałowa ziem podolskich
 „Niedawno ma polską duszę”
 Czart. 2348, Czart. 3625, Ossol. 490 III, Skimb., PAN Gd. 1550, Racz. 113, BOZ 926.
 „Żona niegodna, matka jaka taka”
 BJ 4902, Racz. 113.
307. Zamoyska, wojewodzina podolska
 „Paryską ma duszę, ale nieczułą”⁷³
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229.
308. Zybergowa, wojewodzina brzesko-litewska
 „Źle sobie poczyna”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229.
309. Rudnicka, starościna
 „Jak lalka wymalowana”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229.
310. Lasocka, kasztelanowa sochaczewska
 „Któż nie da wiary”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229.
 Wariant zob. tekst 57.
311. Ponińska, księżna Kalikstowa
 „Wielki niestatek kobiety”
 BJ 6755 II, Czart. 3625, Ossol. 2025 I, Skimb., PAN Gd. 1550, rkps suski 229.
312. XRKW
 „Zgadnij, co to za pani”
 Racz. 113.

⁷² Występują drobne odmiany tekstu („patriotycznej”, „patriotyzmu i cnoty”).

⁷³ Incipit tej zagadki według Czart. 3625 i Skimb.: „Pańską ma duszę, ale nieczułą”.

ZAGADKI DOTYCHCZAS NIE PUBLIKOWANE

ZAGADKI NA BISKUPÓW, MINISTRÓW, WOJEWODÓW, KASZTELANÓW

1. Na początku się Sejmu znajdował,
Zdania nie mając, wkrótce się schował.
Siedzi w krześle, ma rozum, cóż z tego?
Gdy naród pożytku nie ma z niego.
(Michał Borch) BJ 6755 II
2. Wiżno, Raciąż, Siczyn, Rypin z Wyszogrodem,
Zakroczym, Liw, Słońsk i z sieradzkim grodem.
Waszych kasztelń wodze jak się mienia,
Królewską pieczęń zjadać się lenią.
(Chryzant Opacki, Franciszek Ks. Zboiński,
Ludwik Zieliński, Ignacy Zieliński,
Franciszek Prażmowski, Józef Cieszkowski) BJ 6755 II
3. Byłby niezłego zdania, ale dla prywaty
Sentymnt się odmienia, kto lubi dukaty.
Równie i ten kasztelan za drugim idzie.
Nadzieja czegoś wiedzieć zasłania go w wstydzie.
(Teofil Załuski) BJ 6755 II
4. Znać w nim tyle można cnoty,
Że ma postać patryjoty.
(Adam Ryszczewski) Czart. 3625
5. Przez intrygi wojskiem władał,
Przez intrygi wszedł do krzesła,
Przez intrygi wszystko stradał,
Na gołotę go wyniesła.
(Józef Stępkowski) Ossol. 12161 I
6. Chodzi jak stary Polak, lecz Moskałem śmierzdi,
A, że Polska bez Moskwy stać nie może, twierdzi.
I gdy Rada ostatnie wyziewała tchnienia,
On radził Stackelberga prosić zezwolenia.
(Symeon Szydłowski) Ossol. 12161 I
7. Jest senatorem i ministrem klecha,
Własność jego najznaczniejsza cecha.

Z niskiego stanu powstawszy tak radzi
 Gdy nie pomoże, to pewnie zawadzi.
 (Maciej Garnysz) Czart. 3625

8. Niemiec z figury,
 Nosi loki jak rury.
 Wszyscy mu lżą i lają,
 Że szlachtę nazwał zgrają.
 (Stanisław Poniatowski) Czart. 3625
9. Pełen dowcipu, pełen nauki,
 Złośliwy, sercem celuje.
 Machiawela posiadacz sztuki,
 Świętą przewrotnością obrady truje.
 (Ignacy Potocki) Kórn. 508
10. Że był roztropnym prałatem,
 Zrobiono go delegatem.
 A w nagrodę dobrej chęci,
 Dano mu tytuł książęcy.
 Egoizmem tchnie on cały,
 Duszę czarną, włos ma biały.
 Prymasowi nadskakuje
 I królowi pochlebuję,
 Aby za serce, chęci czułe,
 Capnął krakowską infułę.
 (Ignacy Massalski) Kórn. 508
11. Za Sasa był kapitanem,
 Za Polaka kasztelanem.
 (Jacek Jezierski) BOZ 926
12. Wysoko w senacie siedzi,
 W swoich mowach stale bredzi.
 Od Moskala zapłacony,
 Ustąpił mu kraju, żony.
 (Piotr Ożarowski) Kórn. 508
- ZAGADKI NA POSŁÓW
13. Obywatel majątny i zacny,
 Poseł w przekonaniu bardzo łacny.
 Przytem żołnierz, ma dość serca, śmiały,
 W słowie rzetelny, w przyjaźni stały.
 (Poniński, poznański) BJ 6755 II

14. Obywatelem dobrym być to jego celem,
Szczerem, rzetelnym, zawsze ludzkim przyjacielem.
Od chciwości daleki, przeto w czarnej księdze
Nie umieszczon, ani też brał z Moskwy pieniądze.
(Zakrzewski, poznański) BJ 6755 II
15. Dwa rozumni sędziowie, wasze prace są nam znane.
Niemał każde projekta dobre przez was dane.
Współdrudzy koledzy zrazu byli sprzeczni
Zdanie dając przeciwne, lecz teraz są grzeczni.
(Roźnowski, Krzyżanowski — gnieźnieńscy) Kórn. 521
16. Prorogacyi sejmików projekt przezeń dany,
Lubo miał wiele sprzecznych, jednak utrzymany.
(Brzostowski, trocki) BJ 6755 II
17. Nie daremnie was za posłów obrali,
Boście patryjotyczny dowód z siebie dali.
Zawsze stateczni będąc w swoim zdaniu,
W cichym i głośnym jedni wotowaniu.
(Łubieński, Tymowski, Walewski, Cielecki — sieradzcy) BJ 6755 II
18. Jak by wiele ojczyzna na tym szkodowała.
Gdyby wszystkich, tak jak wy ciemnych posłów miała.
Z rodu jesteście zacni, lecz podli z talentu.
Rad bym was lepszych widział od tego momentu.
(Zabiełło, Giełgud, Górski, Tyszkiewicz, Plater — żmudzcy) BJ 6755 II
19. Pierwszy, staruszek zacny, uczciwy statysta,
Drugi zaś w argumentach cały i logista.
(Dąbski, Zakrzewski — brzesko-kujawscy) BJ 6755 II
20. a) Zrazu za książęciem pewnym gadał,
Wziął na się kaucyją, którą on stradał.
(Leszczyński, inowrocławski) BJ 6755 II
- b) Za podskarbin Ponińskim wprzód na Sejmie gadał,
I dał kaucyją za nim, którą książę stradał.
(Leszczyński, inowrocławski) Skimb.

21. Obywatel dość gorliwy,
Czuły poseł, sprawiedliwy.
Za kolegę swego gada,
Gdy jest turnus, odpowiada.
(Zboiński, dobrzyński) BJ 6755 II
22. Zna Petersburg, lecz Polakiem
W uściech, w sercu jest jednakiem.
Wszak to dowiódł, gdy miał mowę.
Kto zły, niech swą stawi głowę.
(Suchodolski, ruski) BJ 6755 II
23. Mówca wyborny, zdania jest mocnego,
Sądzą w nim wielu ducha hetmańskiego.
Lecz, że Moskwy nieprzyjaciel jest prawdziwy,
Mniemam inaczej, że on sprawiedliwy.
(Suchodolski, ruski) BJ 6755 II
24. Nikomu mówić nie daje,
Jednych czerni, drugich łaje.
Myśli często pocziwie, lecz często i krzywo,
Dotknął wszystkiego, zmilczał za ekspektatywą.
(Suchodolski, ruski) BJ 6755 II
25. Z sejmu w Berlinie posłem był przez czas niejaki,
Wielki ksiązę z imienia, kocha swe rodaki.
W tej go pracy zastąpił młody jego krewny,
Przychylny swej ojczyźnie, patryjota pewny.
(Ks. Czartoryski, ks. Jabłonowski — wo-
łyńscy) BJ 6755 II
26. Z jednego województwa czterech was považam,
Gdy równych sentymentów jesteście, jak zważam.
Na sejmowych obradach jesteście przytomni,
Za dobre rady naród o was nie zapomni.
(Świętosławski, Hulewicz, Strojnowski,
Karwicki — wołyńscy) BJ 6755 II
27. a) Teologów nie polubił
I jurystów rad by zgubił.
By na stemplu skarb nie ronił,
A starostw, duchownych bronil.
Skimb.

- b) Teologów nie polubił
I jurystów rad by zgubił.
Żeby skarbu nikt nie ronił
Starostw i duchownych bronił.
(Kraśniński, podolski) BJ 6755 II
28. Posłem do Szwecji wysłany,
Z cnoty w kraju dobrze znany.
Córkę ma miłą, bo i sam grzeczny.
W wymowie trudny, ale nie spreczny.
(Potocki, podolski) BJ 6755 II
29. Dobry obywatel, ziemianin,
Na poselstwie podolanin.
Więcej myśli, mało mówi,
Przychylny jest jednemu domowi.
(Witosławski, podolski) BJ 6755 II
30. Zawsze mówi podług przekonania,
Wydał uwagi względem królowania.
(Morski, podolski) BJ 6755 II
31. W obydwóch posłach te wady znajduje:
Jeden, że milczy, drugi peroruje.
(Suchodolski, Eydziatowicz — smoleńscy)
BJ 6755 II
32. Krewnego swego broni honoru,
O co z chełmskim posłem przyszedł do sporu.
Rozum, gorliwość publiczności znane,
Bez zasług w wojsku generalstwo dane.
(Potocki, lubelski) BJ 6755 II
33. Trzech patryjotów widzę w jednym gronie,
Z tych jeden o maltańskim tłumaczy zakonie,
Jasnej Górze dochody chciał wyjaśnić lepiej.
Niech duchowny z starostą w skarb dochód pokrzepi.
(Dłuski, Rościszewski, Wybranowski —
lubelscy) BJ 6755 II
34. Człowiek, polityk i ma dworskie zdanie,
Nie jest uparty, na wszystko przystanie.
(Sokołowski, inowrocławski) BJ 6755 II

35. Turnus was tylko do zdania pobudza
I w tym nie wasza, lecz myśl może cudza.
(Chrapowicki, Rodziszewski — staro-
dubowscy) BJ 6755 II
36. Przymawiano mu, że piosnkę śpiewa
Temu, na czyim worku siadywa.
On przecie piejąc te tony trzyma,
Jak duda ruska, co ktoś nadyma.
(Moszczeński, poznański) Czart. 3625
37. Że mundur nosi, żołnierza udaje,
Że posłem, między prawodawców staje.
Ani głowa poselska, ni mina żołnierza,
Znać kogoś po cholewach, tego znać z kołnierza.
Kontent, że z krzywą służby został kapitanem,
Niech raczej za poselstwo będzie kasztelanem.
(Łączyński, gostyński) Skimb.
38. Jaki żołnierz taki poseł, niech się nikt nie pyta,
Wziął kompanię w regimencie niesłusznie i kwita.
(Łączyński, gostyński) Skimb.
39. Udałby lepiej swą sztukę,
Gdyby miał naukę.
Lecz jest płochy w zdaniu
Bo cały w kochaniu.
(Kazimierz Sapieha, brzesko-litewski)
40. W postaci pokornej, w filuternej minie,
Co na świeczniku dość dopiero słynie,
Co sensa wywraca i rzecz z gruntu wali,
Co pochlebne kadzidła Bożyszczowi pali.
(St. Małachowski, sandomierski) Skimb.
41. Trzech mamy prawodawców jednego imienia,
Wszystkim tym trzem smakuje królewska pieczenia.
Jeden wstęgi obiedwie, dwaj mają ponsową,
A wszyscy trzej niewiele pomogą swą głową.
(Czetwertyńscy: Janusz, Kajetan, Antōni)
Czart. 3625
42. Znany z talentu, co go zwią facyjata.
Był generał, inspektor, sprzedał w karty brata.

- Pewna z takiego posła krajowi otucha,
 Że na zgubę ojczyzny wszystkiego posłucha.
 (Miączyński, czernihowski) Skimb.
43. Nie wiem, czyli z przeznaczenia,
 Czyli z czyjego ramienia,
 Mamy dwóch posłów jednego imienia.
 Jeden z nich dworskim jest karmiony sosem,
 Drugi zaś hetmańskim, hultajskim bigosem.
 (Suchodolscy: ruski i smoleński) BOZ 926
44. Cnotliwym idąc torem,
 Stał się świetnym wszystkich wzorem,
 Postradał płacę miesięczną,
 Lecz pozyskał sławę wieczną.
 (Kochanowski, sandomierski) Ossol. 12161 I

NA KOBIETY

45. Zgadnij, co to za pani,
 Co cały świat był na ni?
 (XRKW) Rac. 113

ZAKOŃCZENIE ZAGADEK

46. Dwie siostry z bratem, wspólnie zrobiwszy umowę,
 Wzięli dobra sąsiednie gwałtem przez połowę.
 Ta jedna siostra dawniej dawszy gospodarza,
 Niby przez przyjaźń jeszcze przydała szafarza
 Twierdząc, że w jej słabości dopomagać będzie,
 K czemu u niej swych ludzi rozstawiła wszędzie.
 Sama się opiekunką gwałtownie zrobiła,
 Z swoim szafarzem w dobrach, co chciała, rządziła.
 Już przez lat kilkanaście biedna pani owa
 Musiała być posłuszną na wszystkie jej słowa.
 Choć swych czeladzi miała dosyć, lecz niezgodni,
 Jedni jej szczerzy byli, a drudzy zaś głodni.
 Od opiekunki biorąc pieniądze mniej dbali,
 Że ich koledzy w biedzie ciężkiej narzekali.
 W jednym roku z potrzeby zrobiła też radę,
 Zwołała czeladź, ale wznieciła w nich zwadę.
 Gdy jeden istny filut z opiekunki woli
 Chciał w Radzie być dozorcą, w tym gdy ich niewoli,
 Kilkadziesiąt kolegów zezwolić nie chcieli,

Żeby przyniewolone obrady swe mieli.
 Lecz się skończyło na tym, ten, co chciał, dokazał
 I z pomocą szafarza swą im wolę wrażał.
 Wówczas pozbiali dobra gospodarza,
 Czynią co chcą, biorą, co im się nadarza.
 Trwał ten nieład aż dotąd, przecież Bóg łaskawy
 Wejrzał na pokrzywdzonych i dla ich poprawy
 Losu wznieca rozruchy między sąsiadami,
 Ci się biją i kłóćą — tu dopiero sami
 Życzliwi swojej pani ratować się radzą.
 Wziąwszy się z gospodarzem, skarb, ludzi gromadzą.
 Przeciwny dawniej sąsiad, tamtych przemoc widząc,
 Wraca się do przyjaźni, bynajmniej nie wstydząc.
 Pomoc swą okazuje, jakoś to dokazał,
 Z niewoli oswobodził, opiekuństwo zmazał.
 Ożywiona więc pani, w skarbie i w swych siłach
 Staraj się utrzymywać, by na twych mogiłach
 Wystawiony był kolos pamiętny na wieki,
 Że obcej i złych ludzi pozbyłaś opieki.

BJ 6755 II

WARIANTY ZAGADEK OPUBLIKOWANYCH PRZEZ
 JULIUSZA NOWAKA-DŁUŻEWSKIEGO

47. a) Wielkiego kpa, syna spółdził,
 Co do posła często chodził.
 Seniorów Lutrów dźwigał,
 Przysięgać się w Izbie wzdrygał.
 (Hiacynt Małachowski) BJ 6755
- b) Wielkiego kpa, syna spółdził,
 Co do posła często chodził.
 Lutrów i konsystorz dźwigał,
 Przysięgi się w stanach wzdrygał.
 (Hiacynt Małachowski) Skimb.
48. W skarbie siedzi niebogaty,
 Wart by więcej mieć intraty.
 Żonę ładną ma jak bożek,
 Przydomek mu dają „rozek”.
 (Roch Kossowski) Skimb.
49. Osoba wspaniała,
 Choć buława mała.
 Amant nieustanny
 A zawsze do panny.
 (Ludwik Tyszkiewicz) Ossol. 490 III

50. Minę ma wspaniałą,
A buławę małą.
Amant nieustanny,
A zawsze do panny.
(Ludwik Tyszkiewicz) Kórn. 508
51. Wyszły jak stokfisz, wygląda blado.
Zniszczył Warszawę złą swoją radą,
Bez miary obciążywszy koszarnym podatkiem.
Udarowan trzydziestą tysiącami datkiem.
(Wojciech Skarszewski) Czart. 3625
52. Konfederat zawołany,
Ze skutków barskich ojczyźnie znany.
Po swojej sławy utracie
Zasiada jeszcze w senacie.
Pytam, za co obrońcą nazwany,
Gdy nań krzyczą same kasztelany.
(Michał Walewski) Skimb.
53. Nie trudni kraju dobro i obrona
Tego, kto pilnuje faraona.
(Kazimierz Łempicki) PAN Gd. 1550
54. Trzech was są dobrani razem,
Sądzie niemieckim obrazem,
Czwarty za was odpowiada,
Niechaj mi kto, co chce, gada.
(Piotr Potocki, Józef Borch, Michał Zabiełło, Julian Ursyn Niemcewicz)
55. Młody chłopiec i płochy zyskał godność posła,
Nieraz go uporczywość daleko uniosła.
Za napaść od Moskala kijem był pobity,
Otóż to całe jego poselstwa zaszczyty.
(Antoni Sielicki) BJ 6755 II
56. U króla w paradnej sali,
Żonkę mu odmalowali
W zacnej Bogini postaci.
Chociaż was naród nie chwali
Z okoliczności Moskali,
Żonka kontenta z ich gaci.

Byliście przedtem dość mali,
Lecz, gdyście starostwa brali,
Teraz jesteście bogaci.

(Branicka) BJ 6755 II

57. Któż nie da wiary,
Że jej mąż stary.
A żonka młoda
Lat jeszcze doda.

(Lasocka) Skimb.